

İbâziyye'nin Fıkıh ve Usûlüne İsnad Edilen Bazı Görüşlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*

Identification and Evaluation of Some Views Attributed to Ibâziyya's Fiqh and Usûl

Yusuf Kağanarslan

Arş. Gör. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı
Res. Assist. PhD., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law
Van / Türkiye

yusufkaganarslan@yyu.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-2212-7665>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1460999

Cite as / Atıf: Kağanarslan, Yusuf. "İbâziyye'nin Fıkıh ve Usûlüne İsnad Edilen Bazı Görüşlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi". *Marife* 24/2 (2024) 448-465. <https://doi.org/10.33420/marife.1460999>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-Gayri-Ticari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

Ethical Statement / Etik Beyan: * This study was produced based on the PhD thesis named " Identification and Evaluation of Some Views Attributed to Ibâziyya's Fiqh and Usûl" (Van Yüzüncü Yıl University, Social Sciences Institute, 2024, Van). / Bu makale "İbâziyye'nin Fıkıh ve Usûlüne İsnad Edilen Bazı Görüşlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, Van) yararlanılarak hazırlanmıştır.

İbâziyye'nin Fıkıh ve Usûlüne İsnad Edilen Bazı Görüşlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi

Özet

İbâziyye, hicrî 1. asırda Müslümanlar arasındaki Sıffin Savaşı'nda tahkîm olayına karşı çıkan ilk Hâricîlerin/Muhakkime'nin bir devamı olarak Basra'da ortaya çıkmıştır. İbâziyye, fikhî bir mezhep olarak kendi kaynaklarından ziyade başka kaynakların dilinden Hâricî çatısı altında ele alınmıştır. Mezhebin fikhî ve usûlü, ilk dönemde itikadî ve siyasî alanda yaşanan olumsuzlukların bıraktığı izlenimin gölgesinde kalmıştır. İbâziyye, tahkîme karşı çıkan ilk Hâricîler sonrasında oluşan hareketin içinde yer almıştır. Ancak bu oluşumun daha sonraki süreçte kendi içinde yaşadığı ayrışma, İbâzilere ait olmayan bazı kaynaklarda yeterince dikkate alınmamıştır. Bu kaynaklarda İbâziyye'nin fıkıh ve usûlüne birtakım görüşler isnad edilmiştir. Bunlardan bazıları doğrudan bazıları da Hâricî çatısı altında onlara nispet edilen görüşlerdir. Zira İslâm dünyasında yaygın olan anlayışa göre İbâzîler Hâricî gruplar arasında zikredilmektedir. Ayrıca Hâricî gruplar arasında kabul edilen İbâzîlerin dışında fıkıh ve usûl alanında kaynakları bize ulaşan veya bu alanlarda eser telif eden başka bir grubun varlığından da bahsedilmez. Öte yandan bu görüşler Hâricîlere nispet edilirken İbâzîler istisna edilmeksizin ileri sürülmektedir. Hatta ileri sürülen bazı görüşlerde bütün Hâricî grupların ittifak halinde olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla gerek doğrudan gerek Hâricî çatısı altında dolaylı olarak İbâzîleri de içine alacak şekilde kendilerine nispet edilen görüşlerin iyi araştırılması gerekir. Çünkü aynı çatı altında kabul edilseler de Hâricî gruplar arasında görüş farklılığının olabileceği unutulmamalıdır. Bu sebeple İbâzîlerin kaynaklarına inilmeden doğrudan İbâzilere nispet edilen ya da toptancı bir yaklaşımla Hâricîlere nispet edilen ve diğer bütün fırkalara özellikle İbâzilere şamil gelen görüşlerin ihtiyatla karşılanması gerekir. İbâziyye mezhebi, İslâm tarihi boyunca daha çok itikadî ve siyasî yönüyle ön plana çıkmıştır. Bu yönüyle ön plana çıkmış olsa da aynı zamanda amelî yönü de olan fikhî bir mezhep ve fikhî olan her mezhepte olduğu gibi bu mezhebin de dayandığı bir usûlü bulunmaktadır. Diğer İslâm mezhepleri mensupları itikatta ve amelde Mâtürîdî-Hanefî ya da Eş'arî-Şâfiî gibi farklı mezheplere mensup olmalarına karşın İbâzî mensubu hem itikatta hem de amelde İbâzî sayılmaktadır. Ancak mezhebin fikhî yönü ve bu fikhînin dayandığı usûl, itikadî ve siyasî boyutuna dair yapılan tartışma ve değerlendirmelerin gölgesinde kalmıştır. İbâzîler, tahkîme karşı çıkma, tahkimin sonucunu kabul etmeme ve Hz. Ali'nin ordusundan ayrılma manasına gelen ve aynı zamanda siyasî bir anlam içeren Hâricîlikle anılmaya karşı değillerdir. Ancak muhaliflerini müşrik, canlarını ve mallarını muhab gören ve kadınlarının esir edilmesini helal sayan, dinden çıkma anlamına gelen Mârîka ile özdeşleşen Hâricîlik mefhumuna ve Havâric zümresi altında anılmaya şiddetle karşıdurlar. İbâzilere ait olmayan kaynaklarda yer alan iddiaların ötesinde İbâziyye'nin gerek fıkıh gerekse usûl anlayışının yeterince bilindiği söylenemez. Bazı akademik çalışmaları ayrı tutarsak, genelde İbâziyye mezhebi, özelde mezhebin usûl anlayışı hakkında bilinenler ve kendilerine nispet edilen görüşler, onlara ait olmayan kaynaklarda yer alan bilgilerle sınırlıdır. İbâziyye'ye isnad edilen bazı usûlî, fikhî ve itikadî görüşlere ilk dönemlerden itibaren temel teşkil eden makâlât türü eserler günümüzde de referans kabul edilmektedir. İbâzilere ait olmayan kaynaklarda Hâricî adı altında ya da doğrudan İbâzilere nispet edilen birçok görüş yer almaktadır. Herhangi bir mezhebin görüşünü farklı mezhep kaynaklarından araştırmanın birtakım yararları olabilir. Fakat bunu sadece farklı mezhep kaynaklarına istinaden tespit etmeye çalışmak son derece mahzurlu bir yöntemdir. Bu sebeple, İbâziyye mezhebinin sahip olduğu anlayışın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, İbâzilere ait kaynakların referans alınmasıyla mümkündür. Kendilerine ait kaynaklar referans alınmadan bir sonuca varmaya çalışmak bilimsel açıdan doğru bir yöntem değildir. Bu çalışmada İbâzilere ait olmayan kaynaklarda fıkıh ve usûlüne dair doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde kendilerine nispet edilen görüşlerin tespiti amaçlanmaktadır. Ayrıca söz konusu kaynaklarda tespit edilen görüşlerin yine İbâzî kaynaklarına inilerek doğru olup olmadığının tespiti hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Hâricî, İbâziyye, Fıkıh Usûlü, Fıkıh.

Identification and Evaluation of Some Views Attributed to İbâziyya's Fiqh and Usûl

Summary

İbâziyya emerged in Basra as a continuation of the early Khâricîs (Muhâqqimeen), who opposed the arbitration (tahkîm) during the Battle of Sıffin, a pivotal event in early Islamic history. As a jurisprudential sect, İbâziyya has often been discussed under the broader category of Khâricîs in sources not originating from the İbâzîs themselves. These sources, particularly those from later periods, often overshadow the sect's jurisprudence and methodology due to the political and theological controversies surrounding the early Khâricîs. However, it is crucial to distinguish İbâziyya from the broader Khâricî movement, as they

opposed certain theological stances and political extremism attributed to other Khāricī groups. Despite the historical and political prominence of Ibāziyya, which has often overshadowed its jurisprudential contributions, the sect is fundamentally a jurisprudential school with its own legal methodology. While other Islamic sects are typically classified based on both their theological beliefs and their legal schools (e.g., Maturīdī-Hanafī or Ash'arī-Shāfi'ī), the Ibāzī identity is defined by both faith and legal practice. However, the jurisprudential side of Ibāziyya has largely been overshadowed by the emphasis on its theological and political aspects, especially in sources external to the sect. Ibāzīs have been historically and politically associated with the Khāricī label, particularly because of their opposition to arbitration and the separation from 'Ali's army during the Battle of Siffīn. Nevertheless, they strongly rejected the more radical elements of Khāricism, such as the extreme views held by the Hawārij, who deemed their opponents apostates, permissible to kill, and whose lives and property were considered lawful to seize. Ibāzīs firmly distanced themselves from such extreme interpretations, which are often erroneously associated with the Khāricī movement as a whole. The Ibāziyya's theological and jurisprudential principles are often derived from sources not directly from their own tradition. The majority of knowledge about the Ibāzī legal and theological views is based on works written by scholars outside the sect. These include maqālāt-type texts that have influenced how their views are understood, often attributing positions on *usul* (principles of jurisprudence) and *fiqh* (Islamic jurisprudence) to them. However, the accuracy of these views is questionable because they may misrepresent or distort the original positions of the Ibāzī sect. Researching these views solely through external sources is a problematic approach, as it may not accurately reflect the authentic Ibāzī stance. A correct understanding of Ibāziyya's *fiqh* and *usul* is best achieved by referring to sources written by Ibāzī scholars. Without consulting these original sources, any conclusions drawn about their views will remain incomplete and potentially flawed. Therefore, it is essential to approach the study of Ibāziyya from within its own textual and doctrinal framework. The goal of this study is to investigate the views attributed to the Ibāzī sect in non-Ibāzī sources, critically assess their accuracy, and correct any misattributions by consulting authentic Ibāzī texts. In conclusion, while the Ibāzī sect is often discussed within the context of Khāricī history, its jurisprudence and methodology deserve independent examination. Accurate understanding of their views on *fiqh* and *usul* requires careful study of Ibāzī sources, as relying solely on external, often biased, interpretations will fail to provide a true picture of their legal and theological positions.

Keywords: Islamic Law, Khārijī, Ibāziyya, Usûl of Fiqh, Fiqh.

Giriş

Abdullah b. İbâz'a (öl. hicrî 1. asrın son çeyreği) nispetle İbâziyye, olarak anılan mezhebin asıl kurucusu tabiin âlimlerinden Cabir b. Zeyd (öl. 93/712) kabul edilmektedir.¹ İbâzî fikhı h. 1. asırda Cabir b. Zeyd öncülüğünde dönemin önemli ilim merkezlerinden biri olan Basra'da ortaya çıkmıştır. Kendisinden sonra öğrencilerinden Ebû 'Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme (öl. 145/762) yerine geçmiştir. Ebû 'Ubeyde, yetiştirdiği talebeleri (hameletü'l-ilm) İslâm dünyasının farklı bölgelerine göndererek mezhebin teşekkül ve yayılmasına katkı sunmuştur. Ondan sonra mezhebin başına gelen öğrencisi Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî (öl. 175-180/791-796) ile birlikte mezhepleşme süreci devam etmiştir.²

¹ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Saïd Dercînî, *Tabakâtü'l-meşâih bi'l-mağrib*, thk. İbrahim Tallây (b.y: y.y., 1394/1974), 2(205; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Saïd Abdulvahid Şemmâhî, *Kitabü's-Siyer*, thk. Seyyâbî (Maskat: Vizâretü't-Turâsî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1407/1987), 1/67; Muhammed b. Musa Ammî vd., *Mu'cemu a'lâmi'l-Ibâziyye* (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1421/2000), 2/109; Muhammed Ali Debûz, *Tarihü'l-mağribi'l-kebir* (b.y.: Müessesetu Tawaltès-Sakâfiyye, ts.), 2/368-369; Sadi Ölmez, "Geçmişten Günümüze İbâzî Fıkıhına Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Cevapları", *Ekonomi ve Sosyal* 6/11 (2019), 20; Yusuf Kağanarlan, *İbâziyye'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024), 44-48.

² Yusuf Kağanarlan, *İbâziyye'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024), İbâziyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve usûl gelişimi

İbâzî mezhebinde Hicrî 4. asırdan önce farklı alanlarda telif edilen eserlerde bazı usûl kurallarına değinilmekle beraber İbâzî mezhebinde sistematik usûl çalışmaları hicrî 4. Asırda Ebû Muhammed Abdullah b. Bereke'nin (öl. 361/972) yazmış olduğu el-Câmi' adlı eserle başlamıştır. Eser, usûl konularını içermekle birlikte müstakil bir usûl çalışması değildir. Çünkü eser hem usûl hem de fıkıh konularını kapsamaktadır. Hicrî 6. asra gelindiğinde ise İbâzîler tarafından usûl alanında kaynak kabul edilen müstakil eserler tedvin edilmiştir.³ Dolayısıyla İbâzîlerin usûl alanında diğer mezheplere nazaran geç bir dönemde usûl alanında eser tedvin ettiklerini söylemek mümkündür. İbâzîler usûl alanında geç bir dönemde eser telif etmiş olsalar da hüküm istinbâtında kullandıkları yöntemler diğer mezheplerin yöntemlerinden farklı değildir.

İbâziyye İslâm tarihinin en erken dönemlerinde tarih sahnesine çıkarak varlığını günümüze kadar sürdüren siyasi, itikadi ve fıkhi yönü olan bir mezheptir. Mezhep bugün başta Uman olmak üzere Libya, Tunus, Cezayir, Gana, Mali, Uganda, Burundi, Kongo, Tanzanya ve Kenya gibi Afrika'nın birçok ülkesinde varlığını sürdürmektedir. Uman'da farklı mezhep mensupları olmakla birlikte nüfusun büyük çoğunluğu İbâzî mezhebine mensuptur.⁴ Geçmişî hicrî 1 asra kadar uzanan ve Hâricî fırkalar arasında inkıraza uğramadan varlığını günümüze kadar sürdüren İbâziyye'nin fıkıh ve usûlüne ilişkin bazı çalışmalar yeni yeni akademik araştırmalara konu olmaktadır. Bir mezhebin fıkıh ve usûlüne dair görüşlerini farklı mezhep kaynakları üzerinden okumak birtakım yararlar sağlayabilir. Ancak mezhebin kendi kaynakları dururken eskiden olduğu gibi sadece farklı mezhep kaynakları üzerinden okuma yapmak ilmi açıdan etik olmadığı gibi söz konusu mezhebin doğru bir şekilde anlaşılmasına da katkı sunmayacaktır.

İbâzîlere ait olmayan kaynaklarda daha çok Hâricî çatısı altında İbâziyye'nin siyasi ve itikadi yönüne dair tartışmalara ağırlık verilmiştir. Mezhebin usûlî ve fikhî boyutu ise ilgili alanlarda yapılan tartışmaların gölgesinde kalmıştır. Ülkemizde özellikle fıkıh ve usûl alanında İbâziyye ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır.⁵ Hicrî 1. asra kadar uzanan bu kaynaklarda İbâziyye'nin fıkıh ve usûlüne

→

hakkında geniş bilgi için bk. 44-61.

³ Sadi Ölmez, *İbâzi Fıkıhı Dört Mezheple Mukayese (İbâdât)*, ed. Orhan Ateş (Ankara: Astana Yayınları, 2022), Bk., 27-28.

⁴ Ali Yahya Muammer, *el-İbâziyye mezhebün İslâmiyyün mu'tedil* (London: Dâru'l-Hikme, ts.), 21-26; İsmail b. Salih b. Ahmed Eğberî, *el-Medhal ilâ fikhî'l-İbâziyye* (Saltanatu Uman: Mektebetu'd-Dâmirî, 1434/2013), 94-95; Abdullah b. Halife Hacî, *el-Mezhebü'l-İbâziyye* (Saltanatu Uman, Maskat: Mektebetu'l-Enfâl, 1439/20018), 106-107.

⁵ Sadi Ölmez, *İbâziyye Mezhebinin Fıkıhtaki Farklı Görüşleri* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021); Ölmez, *İbâzi Fıkıhı Dört Mezheple Mukayese (İbâdât)*; Ölmez, "Geçmişten Günümüze İbâzi Fıkıhına Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Cevapları"; Kağanarslan, *İbâziyye'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı*; M. İsmail Dönmez, *İbâdî Mezhebinin Usûlü'l-Fıkıh Kaynakları* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006); Ahmed Faruk Gökşün, *İbâdî Fıkıhın Tarihsel Gelişimi (Umman Örneği)* (İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021); Ertuğrul Boyunakalın, "Usûlü Fikhî'l-İbâziyye Me'alimun ve Mesadirun", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61 (2021), 55-92; Davut Eşit, "Şâfi'î Fıkıh Usûlünün İbâdî Fıkıh Usûlüne Etkisi: Haffâf ve Melşâtî Örneği", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (17 Kasım 2023).

dair birtakım görüşler ileri sürülmüştür.⁶ Söz konusu kaynaklarda fıkıh ve usûl alanında birçok görüş doğrudan ya da dolaylı olarak İbâzîlere nispet edilmiştir. Bu görüşlerden bazıları şunlardır:

İbâzîlere göre Allah'ın emirleri özel değil, geneldir. Dolayısıyla ister kâfir ister mü'min herkes bu emirlere muhataptır. Onlara göre Kur'ân'da özel hüküm yoktur.⁷ İbâzîlerin icmâdan kastettikleri kendi mezhep icmâlarıdır.⁸ Dolayısıyla onların icmâi hatta kıyası delil görmedikleri, bunun yerine ictihada ve re'ye yer verdikleri şeklinde bazı görüşler kendilerine isnat edilmiştir.⁹

Hâricî çatısı altında ya da doğrudan fıkıh ve usûlü alanında İbâziyye'ye nispet edilen görüşler bunlarla sınırlı değildir. Hâricî fırkaların Hz. Peygamber'in uygulaması ve sahâbenin icmâi başta olmak üzere selef ve bütün âlimlerin ittifakına rağmen Kur'ân'a muhalif gördükleri için recmî inkâr ettikleri¹⁰ ve bu hususta ittifak ettikleri mezkûr kaynaklarda yer almaktadır.¹¹

Hâricîlerin âhâd haberin hücciyetine ve onunla amel etmeye karşı çıktıkları;¹² hırsızın el yerine kolunun omuzdan kesilmesi gerektiği¹³ hırsızlıkta hırz¹⁴ ve

⁶ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve ihtilâfû'l-musallîn*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1411/1990), 183.

⁷ Ebü'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-Belhî, *Kitabü'l-Makâlât ve ma'ahu 'uyunu'l-mesâil ve'l-cevâbât*, thk. Hüseyin Hansu vd. (İstanbul: Kuramer, 1439), 144; Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Muhammed Abdulkadir Fâdilî (Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1425), 108.

⁸ Vehbe Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu* (Dimaşk: Dâru'l-Fkr, 1405/1975), 46.

⁹ Belhî, *Kitabü'l-Makâlât*, 500; Ebü Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *Merâtibü'l-icmâ* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998), 29-30; Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed el-Âmidî, *el-İhkâm fi-usûli'l-ahkâm*, thk. Abdurrazak Affî (Riyad: Dâru's-Sami'î, 2003), 1/266; Fuat Sezgin, *Târihu't-turâsi'l-Arabî*, çev. Mahmud Fehmî Hicâzî (Suudi Arabitan: Vizâretü't-Talimî'l-Âlî, 1403/1983), 385; Komisyon, *Dâiretü'l-ma'ârifü'l-İslâmiyye* (Mısır: Merkezü's-Şârika li'l-İbdâ'i'l-Fıkrî, 1417/1998), 56; Abdulkadir Şener, *Kıyas İstisnas İstislah* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974), 94; Fatih Orum, *Klasik Fıkıh Kaynaklarındaki Kıyas Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi (Zâhirü'r-Rivâye Örneği)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 65; bk Salim b. Hammûd b. Şâmis es-Semâilî Seyyâbî, *Esdakü'l-menâhic fi temyizi'l-İbâziyye mine'l-Havâric*, thk. Seyyide İsmail Kâşif (Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turâsi'l-Kavmî, 1979), 26.

¹⁰ Ebü Muhammed Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe, *Te'vilu muhtelifi'l-hadis*, thk. Ebü Usame Selim Hilâlî (Riyad: Dâru İbni'l-Kayyim, 1430), 365; Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf Ebü Hayyân, *el-Bahru'l-muhîd* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993), 6/393; Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî İbnü'l-Hümâm - Abdurrezzak Galib el-Mehdî, *Fethü'l-kadir şerhü'l-Hidâye* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 5/211; Şehâbeddin Mahmud Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesâni* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 18/78-79; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46; İbrahim Çalışkan - Oğuzhan Tan, *İslam Hukuku* (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2012), 84; Ahmet Yaman - Halit Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2017), 101.

¹¹ Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî* (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.), 10/66; Nizâmeddin Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân* (Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1416), 2/397; İbnü'l-Hümâm - Abdurrezzak Galib el-Mehdî, *Fethü'l-kadir şerhü'l-Hidâye*, 5/211.

¹² Ebü'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî İbn Cüzey, *et-Teshîl li 'ulûmi't-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415), 2/81; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-seb'i'l-mesâni*, 18/79; Ebü Mansur Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423), 26-27; Ahmed Emin, *Fecrü'l-İslâm* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1969), 262.

¹³ Nâsirüddin Ebü Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418), 2/126; Râzî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*, 11/231; Nisâbü'rî,

nisab¹⁵ şartı aramadıkları;¹⁶ konuya dair gelen rivayetleri terk ettikleri; Hâricî fırkalarından Necedât dışında diğer fırkaların Kur'ân dışında sünnet ve icmâ hüccet kabul etmedikleri ileri sürülmektedir.¹⁷

İbâzîlerin Kur'ân'a aykırı gördükleri birçok rivayeti, inkâr ettikleri, kadının halası veya teyzesi ile birlikte aynı nikâh altında bulunmasına¹⁸ ve vârise vasiyet yapılmasına izin verdikleri,¹⁹ süt akrabalığının sütanne ve sütkardeşle sınırladıkları belirtilmektedir. Bu görüşler, İbâzîlere nispet edilen görüşlerdir.²⁰

Hâricî adı altında bütün Hâricî gruplara teşmil edilen görüşler arasında ayrıca âhâd haberin Kur'ân'ın umûmunu tahsîs etmediği;²¹ sadece kendi kanallarıyla gelen rivayetleri kabul ettikleri;²² sahâbeyi genel olarak âdil görmedikleri, onların ileri gelenlerinden bazılarını ittifakla tekfir ettikleri;²³ istisnasız bütün Hâricî grupların onlardan teberrî etmeyenlerle (uzak durmayanlarla) nikahlanmayı caiz görmedikleri, büyük günah işleyenleri tekfir ettikleri iddia edilmektedir.²⁴ İbâzîlerin Ehl-i kitabın yiyeceklerini haram gördükleri, Ramazan ayında gündüz vakti uykuda ihtilam olan oruçlunun bugünü kaza etmesini vacip gördükleri, büyük çoğunluğunun su kuyularının yanı başında olsalar dahi abdest almayıp teyemmüm yaptıkları kendilerine nispet edilen görüşler arasında yer almaktadır.²⁵

İbâzîlere atfedilen görüşlerin yer aldığı kaynakları referans alan birisi, onların sünneti tanımadıkları icmâ ve kıyası teşri kaynağı olarak görmedikleri, fıkhi donanımına sahip olmadıkları ve bir usûle dayanmadıkları sonucuna kolayca varabilir. İbâzîlere ait olmayan kaynaklarda kendilerine isnad edilen görüşlerin doğruluğu veya yanlışlığı araştırılmadan ve İbâzî kaynaklarına başvurulmadan edilmeden

→

Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân, 2/587.

¹⁴ Hırz, bir malın adet üzere korunmasına mahsus yerdir. Başka bir ifadeyle genellikle İnsanların mallarını korumak için yaptıkları yerleri ifade eden bir kavramdır. Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri*, 193; Ayrıca bk. Ali Bardakoğlu, "Hırsızlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/384-356.

¹⁵ Nisab, hırsızlık konusunda elin kesilmesini gerektiren malın miktarını ifade eden bir kavramdır. Bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 457.

¹⁶ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 313; Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân*, 2/587; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 3/488,493; Hâricîlerin dışında Zahirilere göre de hırsızlıkla ilgili âyetin hükmü mutlak olduğundan çalınan malın nisaba ulaşması gerekli değildir. Bardakoğlu, "Hırsızlık", 17/384-386.

¹⁷ Bağdâdî, *Usûlü'd-dîn*, 34; ayrıca bk. Abdulkâfi Ebû Ammâr, *Ârau'l-Havâric el-keîmiyye el-Mucez*, thk. Ammâr Tâlibî (Cezayir, 2013), 1/160.

¹⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369; Râzî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*, 10/43; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît*, 3/223; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

¹⁹ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 367; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

²⁰ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101.

²¹ Râzî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*, 10/43.

²² İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 41.

²³ Ebû Mansur Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, thk. Muhammed Osman Huşt (Kahire: Mektebetu İbn Sina, 1409), 72.

²⁴ Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/92.

²⁵ İbn Hazm, *el-Fasl*, 5/51; zikredilen iddialar ve bunlara karşılık verilen cevaplar hakkında detaylı bilgi için bk. Muammer, *el-İbâziyye mezhebün İslâmiyyün mu'tedil*, 292-302.

eskiden olduğu gibi günümüzde de yer yer tekrar edilmektedir.²⁶

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, doğrudan ya da dolaylı olarak İbâzîlerin fıkıh ve usûlüne dair ileri sürülen görüşler bunlarla sınırlı değildir. Ancak çalışmanın, sınırlı olması, ilgili görüşlerin tek tek ele alınmasını imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada doğrudan ya da dolaylı olarak İbâzîlere isnad edilen görüşlerden özellikle gönümüzde yazılan bazı eserlerde dahi sıkça tekrar edilen, ve Kur'ân'da hükmü açıkça yer almayan ve sünnetle teşrî edilen meseleler arasında yer bulan görüşleri ele almayı ve değerlendirmeyi uygun gördük.²⁷ Bu sayede, konunun sınırlandırılmasının yanı sıra ilgili görüşler üzerinden hem mezhebin sahip olduğu fıkıh ve usûl hakkındaki görüşleri kendi kaynaklarından hareketle ortaya konulacak hem de mezhebe nispet edilen görüşlerin doğru olup olmadığı ilmi açıdan açıklığa kavuşacaktır.

1. Kur'ân'da Hükmü Açıkça Yer Almayan ve Sünnetle Teşrî Edilen Meseleler

İbâzîlere göre sünnet, Kur'ân'a göre yerine bakıldığında, Kur'ân âyetlerini teyit, tebyin, ve nesh etmenin yanı sıra Kur'ân'da açıkça bulunmayan meseleler hakkında da hüküm getiren bir teşri kaynağıdır.²⁸ Kur'ân nassı dışında Hz. Peygamber'in söz, fiil ve terki şeklindeki beyanı, sünnetin bu nevine karşılık gelmektedir.²⁹ Örneğin muhsan zâninin recm edilmesi, mü'min erkeklerin iftiraya uğramasının cezası, ezan, kamet,³⁰ erkekler için ipek ve altın kullanımının yasaklanması,³¹ kadının teyzesi veya halası ile aynı nikâh altında bulundurulmasının yasaklanması³² gibi birçok mesele sünnetle meşruiyet kazanmıştır.³³ Burada özellikle meşruiyeti sünnete dayanan kadının teyzesi veya halası ile aynı nikâh altında bulundurulmasının yasaklanması, süte dayalı bütün mahremiyetlerin oluşması, muhsan zâninin recm edilmesi, hırsızlıkta el kesme nisabı gibi meseleleri ele almak uygun olacaktır. Zira İbâzîlere ait olmayan bazı kaynaklarda genelde Hâricî özelde ise İbâzîlerin bu meselelerde farklı düşündükleri ileri sürülmektedir. İbâzîlere isnad edilen bu görüşlere rastlayan birisi ilk etapta onların sünneti bilmedikleri, dolayısıyla fıkıh birikimlerinin olmadığı, hatta herhangi bir usûle dayanmadıkları sonucuna da varabilir. Söz konusu meseleler fikhî olduğu kadar usûlü de yakından ilgi-

²⁶ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, 369; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46; Yaman - Çalı, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101.

²⁷ Doğrudan İbâzîlere isnad edilen ya da Hâricî çatısı altında dolaylı olarak bir şekilde İbâzîleri de kapsayan bu görüşler hakkında detaylı bilgi için bk. Kağanarslan, *İbâziyye'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı*, 2-5.

²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Abdullah b. Musa Kindî, *el-Musannef*, thk. Mustafa Salih Bâcû (Saltanatu Uman: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'd-Diniyye, 1437/2016), 2/19; detaylı bilgi için bk. Ahmed b. Hamd Halîlî, *el-Hakikatu'd-dâmiğa* (Maskat-Saltanatu Uman: Mektebetu Maskat, 1436/2015), 29-34.

²⁹ Tîbğürin b. İsa b. Davud Melşûti, *Kitabü'l-Edille ve'l-beyân*, thk. Hacı Süleyman b. İbrahim Bâbzîl Vercelânî (Maskat: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 1430/2009), 48.

³⁰ Kindî, *el-Musannef*, 2/19-20.

³¹ Ebû İshak İbrahim b. Abdullah Hadremî, *Kitabü'd-Delâil ve'l-hicec* (Saltanatu Uman-Maskat: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 1433/2012), 154.

³² Melşûti, *Kitabü'l-Edille ve'l-beyân*, 49.

³³ Geniş bilgi için bk. Kindî Ebû Bekr, *el-Musannef*, 2/120.

lendiren hususlardır.

1.1. Kadının Halası veya Teyzesi ile Birlikte Aynı Nikâh Altında Bulundurulması

İbâzîlere ait olmayan bazı kaynaklarda gerek Hâricî çatısı altında gerekse doğrudan İbâzîlerin kadının halası ya da teyzesi ile aynı nikâh altında bulundurulmasına cevaz verdikleri ileri sürülmektedir. Bu mesele, İbâzîlerin Ehl-i Sünnet'ten ayrıştığı konular arasında zikredilmektedir. Bu iddianın temelinde onların Kur'ân'a muâriz olan hadislerle amel etmedikleri söylentisi yatmaktadır.³⁴ Bu ve daha sonra zikredilen meselelerde görüleceği üzere doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine isnad edilen her bir meselede her ne kadar zâhiren tek bir iddia varmış gibi görünse de gerçekte birden çok iddia söz konusudur.

İbâzîlere isnad edilen mezkûr görüşe göre, “*Kadın halası veya teyzesi ile birlikte aynı nikâh altında bulundurulmaz.*”³⁵ anlamına gelen hadis, “*Anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, sütbacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer onlarla birleşmiş değilseniz (nikah ortadan kalktığı anda) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı.....Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir ile) istemeniz size helal kılındı.*”³⁶ âyetine aykırı görülmektedir. Buna göre ilgili âyette kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar arasında mezkûr hadiste ifade edilen durum geçmediğinden ilgili hadislerle amel edilmemiştir.³⁷

İbâzîlere ait en erken kaynaklarda kadının halası veya teyzesi ile aynı nikâh altında bulundurulmayacağı meselesi yer almaktadır. Mezhebin ana hadis kaynağı *el-Müsned*'de; “*Ne kadınla halası ne de kadınla teyzesi aynı nikâh altında bulundurulamaz.*”³⁸ rivayeti yer almaktadır. Söz konusu birlikteliğin ne nikâhla ne de farklı bir yolla gerçekleşmeyeceği, hadisteki yasak hükmünün kadınla yakın hala ve teyzesini kapsadığı gibi onun anne ve babasının hala ve teyzeleri gibi uzak kadınları da kapsadığı ifade edilmektedir.³⁹

İbâzîlerin gerek erken dönem gerekse son dönemde telif edilen eserlerinde iki kız kardeşin aynı nikâh altında bulunması yasak olduğu gibi kadının halası ya da teyzesi ile aynı nikâh altında bulunmasının da yasak olduğu açıkça yer almakta-

³⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369; Râzî, *Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî*, 10/43; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 3/223; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

³⁵ Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'u's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî* (Saltanatu Uman: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'd-Diniyye, 1432/2011), 116.

³⁶ *Kur'ân Yolu Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016), en-Nisâ 4/23-24.

³⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369.

³⁸ Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'u's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 116.

³⁹ Nureddin Abdullah b. Hümejd Sâlimî, *Şerhu'l-Câmi'i's-sahîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb* (Saltanatu Uman: Mektebetu Maskat, 1440/2019), 3/24-25.

dır.⁴⁰ İbâzîlerin meseleye dair görüşü günümüze ulaşmasına rağmen kendi kaynakları üzerinden yeterince araştırılmadığı ve görüşlerinin ilmi olarak tahkik edilmediği, bunun da İbâzîlerin Hâricî çatısı altında toptancı bir yaklaşımla ele alınmasının bir sonucu olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla meseleye İbâzî kaynakları üzerinden bakıldığında söz konusu iddiayı doğrulayacak herhangi bir bilgiye rastlamak mümkün görünmemektedir.

1.2. Süt Bazlı Mahremiyet

İbâzîlere ait olmayan bazı eserlerde hatta son zamanlarda Türkiye’de yazılan bazı kitaplarda onların süt akrabalığını yalnızca sütanne ve birlikte süt emilen kardeşle sınırladıkları iddia edilmektedir.⁴¹ Buna göre “*Nesep ile haram olanlar süt yoluyla da haram olurlar.*”⁴² hadisi “*Sizi emziren analarınız ve süt kardeşleriniz size haram kılındı.*”⁴³ mealindeki âyete aykırı görüldüğünden onunla amel edilmemiştir. Dolayısıyla sütanne ve sütkardeş dışında kalanlarla evlilik caiz görülmüştür.⁴⁴

Süte dayalı mahremiyet meselesiyle ilgili İbâzî kaynaklarına bakıldığında “*Süt, (mahremiyetin oluşmasında) nesep gibidir.*” ve “*Nesep ile haram olanlar sütle de haram olurlar.*”⁴⁵ rivayetleri yer almaktadır. İbâzîler, ilgili rivayetlerden hareketle sütanne ve sütkardeşin yanı sıra nesep ve evlilik sebebiyle haram olanların süt sebebiyle de haram olacakları görüşündedirler. Onlara göre kadınla kız kardeşini veya kadınla süt teyzesini ya da süt halasını aynı nikâh altında bulundurmak yasaktır. Dolayısıyla İbâzîler, bu meselede de diğer Sünnî mezheplerle aynı görüştedirler.⁴⁶

İbâzîlerin süte dayalı mahremiyet meselesiyle ilgili hem erken dönem hem de son dönem eserlerine bakıldığında dört mezhepten farklı düşünmedikleri görülmür.⁴⁷ Onlara göre süttan kaynaklı mahremiyetin oluşması için içilen sütün az ve çok olması arasında bir fark yoktur.⁴⁸ Dolayısıyla söz konusu iddianın İbâziyye görüşünü doğru bir şekilde yansıttığını söylemek zordur.

1.3. Muhsan Zâninin Recmedilmesi

İbâzîlere ait olmayan kaynaklarda kendilerine nispet edilen görüşlerden biri de onların recm cezasını kabul etmedikleri yönündedir.⁴⁹ Bu husus, İbâziyye'nin,

⁴⁰ Râhîlî, *Ebvâb min sünne muhtasar*, 254; Kindî, *el-Musannef*, 2/19, 19/213; Ayrıca bk. Eттаfeyyiş, *Şâmilü'l-asıl ve'l-fer'*, 6/31, 33.

⁴¹ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101; Ölmez, *İbâzi Fıkıhı Dört Mezheple Mukayese (İbâdât)*, 3; Göksün, *İbâdî Fıkıhının Tarihsel Gelişimi (Umman Örneği)*, 82-83.

⁴² Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'ü's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 117-118.

⁴³ en-Nisâ 4/23.

⁴⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 369.

⁴⁵ Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'ü's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 117-118.

⁴⁶ Sâlimî, *Şerhu'l-Câmi'ü's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb*, 3/45-46.

⁴⁷ Ebû Gânim, *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, 2/202-203; Râhîlî, *Ebvâb min sünne muhtasar*, 254; Ebû Zekeriyâ Yahya b. el-Hayr b. Ebi'l-Hayr Cennâvenî, *Kitabü'n-Nikâh* (Saltanatu Uman: Matba'atu'n-Nehde, 1396/1976), 25; Kindî, *el-Musannef*, 19/545-546; Eттаfeyyiş, *Şâmilü'l-asıl ve'l-fer'*, 6/25-26.

⁴⁸ Kindî, *el-Musannef*, 19/612, 616.

⁴⁹ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101; Ölmez, *İbâzi Fıkıhı Dört Mezheple Mukayese (İbâdât)*, 3;

İslâm dünyasında yaygın olan Ehl-i Sünnet anlayışından ayrıldığı noktalar arasında zikredilir. Söz konusu iddia, onların Kur'ân'a aykırı rivayetleri terk ettikleri⁵⁰ veya genel olarak Hâricîlerin âhâd haberlerle amel etmedikleri görüşüne dayanır.⁵¹ Bu iddia, bazen genelleştirilerek İbâziyye dâhil bütün Hâricî fırkalara teşmil edilmektedir. Bazen de özelleştirilerek İbâzîlere göre recim cezasının olmadığı veya recmi kabul etmeyenlerin Ezârika olduğu ifade edilmektedir.⁵²

İbâzî kaynakları üzerinden konuya bakıldığında, mezhebin hicrî. 1. asır gibi erken dönem kaynaklarında recm cezasının kabul edildiği ve Hz. Peygamber tarafından uygulanan bir sünnet olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Nitekim mezhebin müessisi kabul edilen Ebû Şa'sâ' Câbir b. Zeyd'e (öl. 93/711-12) yöneltilen bir soru üzerine muhsân zâninin recmedileceğine dair açıkça görüş belirttiği kaynaklarda yer almaktadır.⁵³ Keza Câbir b. Zeyd'in çağdaşı ve İbâziyye'nin erken dönem bilgilerinden kabul edilen Sâlim b. Zekvân (öl. 99/717), Ezârika fırkasının recme karşı çıktığını ancak Allah Resulünün, Eslem kabilesinden bir kişiyi recmettiğini ve bu uygulamanın bu hususta sünnet haline geldiğini vurgulamaktadır.⁵⁴ İbâzîlerin erken dönem kaynaklarında yer alan bilgiler, onların recm uygulamasını Hz. Peygamber'den gelen bir sünnet olarak telakki ettiklerini göstermektedir.

İbâzîlerin ana hadis kaynağı *el-Müsned*'de Hz. Peygamber'in recm cezasını uyguladığına dair birçok rivayet bulunmaktadır.⁵⁵ Onlara göre zina edenler hakkında sırasıyla şu âyetler inmiştir: "İçinizde bu çirkin fiili işleyen ikiliye eziyet edin. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok esirgeyendir."⁵⁶ Sonra bu âyeti nesh eden ve hapis âyeti olarak bilinen "Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun." âyeti inmiştir. Daha sonra bekârlar için celde hükmünü getiren, "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun."⁵⁷ âyeti nazil olmuştur. İbâzîlere göre muhsan olup zina edenler hakkındaki hüküm olan recim cezası âyetlerle değil sünnetle sabittir.⁵⁸

İbâzî kaynaklarına bakıldığında, onların recm cezasını klasik fikhî anlayışta olduğu gibi kabul ettikleri görülmektedir.⁵⁹ Onlara göre recim hükmünün dayandığı delil, Ehl-i Sünnet'in çoğunluğunun benimsediği lafzı mensuh, hükmü baki ola-

→

Göksün, *İbâzî Fıkhının Tarihsel Gelişimi (Umman Örneği)*, 83.

⁵⁰ Bk. Zuhayfî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

⁵¹ İbnü'l Hümmâm - Abdurrezzak Galib el-Mehdî, *Fethü'l-kadir şerhü'l-Hidâye*, 5/211.

⁵² Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, 79; Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101; Ebû Zehra, *Târihü'l-mezâhibi'l-İslâmiyye*, 78.

⁵³ Zeyd, *Resâilu Câbir b. Zeyd*, 86.

⁵⁴ Sâlim b. Zekvân, *es-Sîre*, çev. Harun Yıldız (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 30.

⁵⁵ Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'u's-sâhîh müsnedü'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 134 ayrıca bk. 135-137.

⁵⁶ en-Nisâ 4/16.

⁵⁷ en-Nûr 24/2.

⁵⁸ Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Behlevî el-Umanî İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi'*, thk. İsa Yahya Bârûnî (Saltanatu Uman, 1428/2007), 2/524-525.

⁵⁹ Bk. Ebû Çânim, *el-Müdevenetu'l-kübrâ*, 3/192, 203-205; Kindî, *el-Musannef*, 22/252-256, 258, 263; Sâlimî, *Şerhu'l-Câmi'i's-sâhîh müsnedü'l-İmam Rebî' b. Habîb*, 3/255-256, 277, - 279.

rak kabul edilen “Yaşlı erkek ve kadın, zina ettiklerinde her ikisini de mutlaka recmedin.” mealindeki âyet değildir.⁶⁰ Bazı rivayetlerde recim âyeti olarak zikredilen bu metin İbâzîler tarafından birçok yönden problemlili görülmekte ve reddedilmektedir. Onlara göre recim cezasının meşruiyeti, Hz. Peygamber'in kavli ve fiilî sünnetinin yanı sıra icmâya dayanmaktadır.⁶¹ Dolayısıyla onlara göre “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun.”⁶² âyetinin umumu bir nevi sünnet ile tahsis edilmektedir.⁶³ İbâzîler, bu konudaki hassasiyetleri nedeniyle akaid eserlerinde dahi recmin sünnetle sabit olduğunu ve inkâr edilemeyeceğini belirtirler. Bütün dini hükümlerin kaynağını Kitap, sünnet ve re'y gören İbâzîler, recmin sübutunu sünnete dayandırmaktadırlar.⁶⁴ Özetle, doğrudan ya da dolaylı olarak İbâziyye'ye nispet edilen recmi inkâr ettikleri iddiası, İbâziyye ile Hâricîler arasındaki ayrışmaya yeterince dikkat edilmeden toptancı bir yaklaşım ve değerlendirmenin neticesi olarak görülmektedir.

İbâzîlere ait olmayan bazı kaynaklarda, genel olarak Hâricîlerin recmi inkâr ettikleri ve bunu da mütevâtir haberler dışında kalan âhâd haberleri kabul etmediklerine dayandırılmaktadır. Keza söz konusu kaynaklarda Mâiz hadisinin ilk dönemden itibaren şöhret kazandığı ve ümmet tarafından kabule mazhar olduğu da belirtilmektedir.⁶⁵ Ümmet tarafından kabule mazhar olan bir hadisin Hâricîler tarafından kabul edilmemesi, Hâricîlerin yoldan saptıkları, bu durumun onları sahâbeden, Müslüman âlimlerden ve râvilerden uzaklaştırdığı ve beraberinde birçok konuda bilgisiz bıraktığı şeklinde yorumlanmaktadır.⁶⁶ Bu ifadeler, ilk dönemden itibaren Müslümanlara savaş açan ve onlarla bir arada yaşamayı kabul etmeyen Ezarikâ gibi aşırı yanlısı Hâricî gruplar için kabul edilebilir. Ancak İbâzîlerin kendilerine imam kabul ettikleri Cabir b. Zeyd, başta olmak üzere öğrencisi ve kendisinden sonra mezhepte ikinci imam kabul ettikleri Ebû 'Ubeyde Müslim b. Ebî Kerîme (öl. 145/762) ve diğer birçok İbâzî, sahâbenin ileri gelenlerinden ders almış ve rivayetle uğraşmış kişilerdir. Ayrıca, İbâzîlerin kendilerine imam olarak seçtikleri şahsiyetler, ilk üç asır boyunca dönemin ilim merkezlerinden sayılan Basra'da ikamet etmişlerdir.

1.4. Hırsızlıkta El Kesme Cezası, Hırz ve Nisab Şartı

Hâricîlerin el kesme cezası hususunda çalınan malın az veya çok olmasına (nisaba) bakmadıkları,⁶⁷ onların hırsızlıkla ilgili âyetin zahirinden hareketle hırsız kapsamına giren herkese hükmün uygulanması gerektiği görüşünde oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca Hâricîlerin muhaliflerini müşrik gördükleri için kendi imam-

⁶⁰ Muhsin Demirci, “Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu”, *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (2000), 113-114.

⁶¹ Halîlî, *el-Hakikatü'd-dâmiğa*, 79; Ayrıca bk. Kindî, *el-Musanef*, 1/331, 2/19.

⁶² Nûr 24 /3.

⁶³ Halîlî, *el-Hakikatü'd-dâmiğa*, 78.

⁶⁴ Ebû Gânim, *el-Müdevvenetu'l-kübrâ*, 3/204; Ebû Hafs vd. *Mukaddimetü't-tevhîd ve şurûhuhâ*, 61-63.

⁶⁵ İbnü'l Hümmâm - Abdurrezzak Galib el-Mehdî, *Fethü'l-kadîr şerhü'l-Hidâye*, 5/211.

⁶⁶ Burhaneddîn Ali b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî (Şerhu Fethü'l-kadîr ile beraber)* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 5/211.

⁶⁷ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 313.

ları dışında Hz. Peygamber'den başka râviler yoluyla gelen rivayetleri kabul etmedikleri belirtilmektedir.⁶⁸

İbâzî kaynaklarına bakıldığında, onların bu husustaki yaklaşımının aynı çatı altında zikredildikleri diğer Hâricî grupların yaklaşımından farklı olduğu görülmektedir. Mezhep kaynaklarında, hırsızın elinin kesilmesi için dört şartın gerektiği yer almaktadır. Bu şartlar şunlardır:

- a. Malın korunduğu yerden (hırsızdan) çalınması.
- b. Malın el kesmeyi gerektiren meblağa (nisaba) ulaşması.
- c. Malı çalan kişinin reşit olması.
- d. Davanın yetkililere intikal etmiş olması.

İbâzîler, bu hususta “*Hırsızlık yapan erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin*”⁶⁹ âyetinin yanı sıra Hz. Peygamber'den gelen sünnetine dayanmaktadırlar. Onlara göre hırsızlık cezasının beyyine ya da kişinin kendi aleyhine yaptığı ikrarla sabit olmakta ve bu hususta ümmetin icmâi bulunmaktadır. İbâzîlere göre akıl hastasına, çocuğa, efendisinin malını alan köleye ve birbirlerinin malını alan eşlere hırsızlık cezası uygulanmaz.⁷⁰ Ayrıca İbâzî kaynaklarında “yed” (el) ifadesinin ilk akla gelen anlamının el olduğu ve hırsızın elinin bilekten kesilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalınan malın nisap miktarı, mezhep fakihlerine göre dinarın dörtte biri kadardır.⁷¹ İbâzîlerin hadis kaynağı *el-Müsned*'de hırsızlıktaki nisab miktarıyla ilgili “*Dinarın dörtte biri ve üstünde el kesilir.*”⁷² rivayeti mevcuttur. Dolayısıyla İbâzîlerin gerek erken dönem eserleri gerekse son dönemde yazılan eserleri onların bu meselelerde diğer Hâricî gruplarla aynı görüşte olmadıklarını ortaya koymaktadır.

1.5. Anne ve Babaya Vasiyet

İbâzîlere nispet edilen görüşlerden biri de onların vârise vasiyeti caiz olduklarıdır.⁷³ Bu görüş, doğrudan İbâzîlere nispet edilmektedir. Bu iddiaya göre onlar, “*Vârise vasiyet yoktur.*”⁷⁴ hadisini, “*Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakacaksa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.*”⁷⁵ mealindeki âyete muhalif görmüşlerdir.⁷⁶

İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre anne, baba ve yakın akrabaya vasiyeti emreden âyetler miras âyetleriyle neshedilmiştir. Bazı fakihlere göre ise vasiyetin vacip oluşu mirasçı olanlar için mensuh olsa da mirasçı olamayan akrabalar için

⁶⁸ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi*, 2/478.

⁶⁹ el-Mâide 5/38.

⁷⁰ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi*, 2/472-473.

⁷¹ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi*, 2/475,478; Ayrıca bk. en-Nefûsî, *Usûlü'd-deynûneti's-sâfiye*, 127-128; Vercelânî, *el-Adl ve'l-insâf fi usûli'l-fikhi ve'l-ihtilâf*, 1/121.

⁷² Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'u's-sâhîh musnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 137.

⁷³ Yaman - Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, 101; Ölmez, *İbâzî Fikhi Dört Mezheple Mukayese (İbâdât)*, 3.

⁷⁴ Rebî' b. Habîb, *el-Câmi'u's-sâhîh musnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî* (Saltanatu Uman: Vezaretu'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'd-Diniyye, 1432), 150.

⁷⁵ el-Bakara 2/180.

⁷⁶ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 367; Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

hüküm aynen devam etmektedir. Bazılarına göre ise vasiyet âyetleri, "Vârise vasiyet yoktur." hadisiyle neshedilmiştir.⁷⁷

Vârise vasiyet meselesi, İbâzîlerin Ehl-i Sünnet'ten ayrıştığı hususlar arasında zikredilir. İbâzîlere isnad edilen bu görüşün temelinde yine bir başka iddia olan "İbâzîler, Kur'ân'a aykırı olan sünnetle amel etmezler." tezi yatar.⁷⁸

Vârise vasiyet meselesiyle ilgili, İbâzî kaynaklarında, "*Vârise vasiyet yoktur.*"⁷⁹ hadisi yer almaktadır. Bazı İbâzîler, vasiyete dair âyetin, ilgili hadisle neshedildiği görüşündedir.⁸⁰ Yine İbâzîlerin erken dönem fıkıh eserlerinde, vasiyetle ilgili âyetin hükmünün, mirasçı olmayan akrabalar için hâlâ geçerli olduğu, yalnız mirastan paylarını aldıkları için mirasçı olan anne ve baba ile ilgili vasiyet âyetinin ilgili kısmının miras âyetleriyle mensuh olduğu bilgisine ve "*mirasçı vâris olmaz*" hadisine yer verilir.⁸¹

İlk dönem İbâzî usûlcü ve fakihlerinden Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Bereke (öl. 361/971), vasiyet konusunu *el-Câmi'* adlı eserinde birçok yerde ele almaktadır. İbn Bereke, konuya dair görüşlere yer verirken görüş sahiplerini isimleriyle zikretmez. Bunun yerine, bazılarına göre vasiyet âyeti gereği anne-baba ve akrabaya vasiyetin caiz veya gerekli olduğunu, bazılarına göre ise Nisâ Sûresi'ndeki miras âyetleriyle vasiyetin mensuh olduğunu nakleder. Ayrıca Kur'ân'ın sünnetle neshini caiz görenlere göre vasiyet âyetinin, Hz. Peygamber'in vasiyetle ilgili hadisiyle nesh edildiği bilgisine yer verir.⁸²

İbn Bereke, vasiyet⁸³ ve miras âyetleri⁸⁴ arasında nâsih-mensûh ilişkisi olmadığını savunur. Hz. Peygamber'in hadisi ile vasiyet âyeti arasında da nesh ilişkisi yoktur. Hadis, vasiyetin hükmünü beyan eder. İbn Bereke, vâris olamayan anne babaya ve akrabaya vasiyetin gerekli olduğunu savunurken, bazıları vasiyetin caiz olduğunu söyler. Ona göre ilgili hadis, mirasçıya vasiyet yapılamayacağını açıklar.⁸⁵

İbn Bereke'ye göre anne, baba ve akrabaya vasiyetin mensuh olduğunu iddia eden, iddiasını ispat etmekle yükümlüdür. O, vasiyet âyetinin, miras âyetleriyle nesh edildiğini savunan bazı mezhep fakihlerinin aksine neshin bir önceki âyetin kapsamına giren hükmün tamamen ortadan kaldırmak olduğu görüşündedir. Ona göre bazı İbâzîler, mensûh olduğu iddia edilen vasiyet âyetinde akrabaya vasiyet

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Abdillâh b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1467/2006), 3/99-100; Abdüsselam Arı, "Vasiyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/552-555.

⁷⁸ Bk. Zuhaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 1/46.

⁷⁹ Bk. Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî, *el-Câmi'u's-sâhîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî*, 150, 151.

⁸⁰ Kindî, *el-Musannef*, 2/19; Sâlimî, *Şerhu'l-Câmi'i's-sahîh müsnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb*, 3/405; Halîlî, *el-Hakikatü'd-dâmiğa*, 29.

⁸¹ Ebû Câbir Muhammed b. Ca'fer el-İzkevi, *el-Câmi' li-İbn Ca'fer*, thk. Cebir Mahmud (Saltanatı Uman: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 1439/2018), 5/452-453; Kindî, *el-Musannef*, 15/246-247; el-İzâh'ta, "Kimlere vasiyet edilir?" başlığı altında, vasiyet mirasçı köle, katil ve tevhit ehli olan herkese yapılabileceği kaydedilmekte ve vârisin mirasçı olamayacağı varise vasiyet yoktur hadisine dayandırılmaktadır. Şemmâhî, *Kitabu'l-İzâh*, 4/472-473.

⁸² İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi'*, 1/31.

⁸³ el-Bakara 2/180.

⁸⁴ en-Nisâ 4/11-12.

⁸⁵ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi'*, 1/44-45 ayrıca bk. 2/583.

kısımının mensûh olmadığı konusunda Ehl-i Sünnet ile aynı kanaattedirler. İbn Bereke'ye göre vasiyet hadisi ile sadece mirasçı olanlara vasiyet yasaklanmış, mirasçı olmayan yakın akrabaya ise vasiyet hala geçerliliğini korumaktadır.⁸⁶ Yine ona göre "...Vasiyet muttakiler üzerinde bir haktır/farzdır."⁸⁷ âyeti, mirasçı olamayan anne, baba ve akrabaya vasiyet yapmayı gerekli kılmaktadır. İbn Bereke'ye göre nesih, mensuh âyetin kapsamına giren her bir şeyin hükmünü ortadan kaldırmaktır. Dolayısıyla mensuh olan herhangi bir âyet kapsamına girip de hükmü devam eden bir şey varsa orada nesih değil, tahsîs söz konusudur. Ona göre vasiyet âyeti, âmmdır. Vâris olan ve olmayan herkesi kapsamaktadır. Hz. Peygamber'den gelen vasiyet hadisi ise bu alanı sınırlandırarak vârise vasiyetin yapılamayacağını izah etmektedir. Başka bir ifadeyle İbn Bereke, vâris olmayanlara vasiyetin gerekli olduğu bunun ne miras âyetleriyle ne de ilgili hadislerle neshedilmediği görüşündedir.⁸⁸ Ona göre nesih, bir önceki hükmün tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Nesih söz konusu olduğunda mensuh olan âyetin kapsamına giren her şeyin geçersiz olması gerekir. Fakat mensuh olduğu söylenen vasiyet âyetinde akrabaya vasiyet kısmının mensûh olmadığı hususunda ittifak vardır. Onun bu yaklaşımı, sonradan gelen nassın -nihai bir düzenleme getiren durumlar dışında- öncekini neshettiğini kabul etmek yerine her iki nassı kendi şartlarında yürürlükte kabul eden bir yaklaşımdır.

İbn Bereke'nin bu görüşünü çağdaş İbâzî âlimlerinden ve Uman müftüsü olan Ahmed b. Hamed el-Halîlî de savunmaktadır. Ona göre vârise vasiyetle ilgili yasak, farklı dine mensup olduklarından dolayı mirasçı olamayan ebeveynlere yapılacak vasiyete engel teşkil etmez. Halîlî, anne ve baba müşrik olsa da kendilerine vasiyetin yapılabileceği ve şirkin buna engel teşkil etmeyeceği görüşündedir. O bu hususta, "*Eğer anne baban, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa bu durumda onlara uyma; ama yine de dünyada onlara iyi davran.*"⁸⁹ âyetini delil olarak zikretmektedir. Halîlî ayrıca köle olduklarından dolayı mirasçı olamayan ebeveynlere de vasiyetin yapılabileceği kanaatindedir. O, vasiyet hadisinin nâsîh değil, ilgili âyetin mutlak ifadesini takyid ettiğini savunur. Halîlî, Dahhak b. Müzâhim (öl. 105/723), Tâvûs b. Keysân (öl. 106/725) ve Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) gibi tâbiûn ulemâsı ile İbâzîlerden İbn Bereke'nin yanı sıra Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Besyevî (öl. 364/974) ve Ebû İshâk Eттаfeyyîş'in (öl. 1384/1965) de bu görüşte olduklarını zikretmektedir.⁹⁰

Özetle İbâzî kaynaklarındaki vasiyetle ilgili bilgiler, vasiyet ve miras âyetleri ile Hz. Peygamber'in vasiyet hadisi etrafında şekillenmektedir. Bu konuda mezhep içinde farklı yaklaşımların bulunduğu ve bunun naslar arasındaki ilişkinin farklı yorumlanmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. İbâzîlere ait kaynaklar üzerinde yaptığımız araştırmada gerek Hâricî adı altında gerek doğrudan İbâziyye'ye nispet edilen vârise ya da ebeveynlere vasiyeti caiz gördükleri iddialarını doğrula-

⁸⁶ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi'*, 2/562.

⁸⁷ Bakara 2/180.

⁸⁸ İbn Bereke, *Kitabü'l-Câmi'*, 2/596.

⁸⁹ Lokmân 31/15.

⁹⁰ Bk. Halîlî, *el-Hakikatu'd-dâmiğe*, 30 (dip.).

yan bir bilgiye rastlayamadık. İbâzîler, ebeveynler de dâhil olmak üzere mirasçı olan vârislere vasiyetin yapılmayacağı görüşündedirler. İbn Bereke gibi bazı âlimler ise din farklılığından dolayı ya da başka bir miras engelinden dolayı mirasçı olamayan ebeveynlere vasiyetin yapılabileceğini söylemektedirler. Dolayısıyla İbâzîlerin sahih kabul ettikleri “*Vâris mirasçı olmaz*” hadisine rağmen mirasçı olan anne ve babaya vasiyeti caiz gördüklerini söylemek pek de mümkün görünmemektedir.

Sonuç

İbâziyye'nin kökeni hicrî. 1. asırda ortaya çıkan Muhakkime'ye (İlk Hâricîler) kadar uzanmaktadır. İbâziyye, Hâricî gruplar arasında günümüze kadar varlığını sürdüren siyâsi, kelâmî ve fıkhi yönü olan bir mezheptir. Günümüze ulaşan kaynakları bulunmasına rağmen İbâziyye'nin kendi kaynakları üzerinden yeterince araştırıldığı söylenemez. Mezhep kendi kaynakları üzerinden araştırılmak yerine Hâricîlik ve başka mezheplere ait kaynaklar üzerinden incelenmektedir. Nitekim bazı kaynaklarda hakkında ileri sürülen birtakım görüşler de bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Mezhebin kendi kaynakları yerine Hâricîlik ve diğer mezhep kaynakları üzerinden tanınması hakkında ileri sürülen birçok görüşe ve mezhebe yönelik oluşan önyargılara zemin hazırlamıştır. Bu da Ehl-i Sünnet tarafından da ılımlı olduğu ifade edilen mezhebin, entelektüel gelişime katkı sunması beklenen birçok olumlu özelliğini gölgelemiştir.

İbâziyye ile diğer Hâricî gruplar arasında önemli farklar olmasına rağmen İbâziyye toptancı bir yaklaşımla diğer gruplarla birlikte Hâricî çatısı altında ele alınmaktan kurtulamamıştır. Bunun neticesinde bazı kaynaklarda bazen Hâricîlik adı altında bazen doğrudan İbâziyye'nin fıkıh ve usûlüne dair birtakım görüşler nispet edilmiştir.

İbâzîlere ait olmayan bazı kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak kendilerine isnad edilen; “recmi inkâr ettikleri, hırsızın elin kesilmesi için nisâb ve hırs şartı aramadıkları, kadının halası veya teyzesiyle aynı nikâh altında bulunmasına cevaz verdikleri; süt akrabalığının sadece sütanne ve sütkardeşle sınırlı gördükleri ve bu hususta varid olan hadisleri Kur'ân'a muhalif gördükleri gerekçesiyle terk ettikleri” şeklindeki iddialar, İbâzî kaynaklarınca doğrulanmamıştır. Aksine İbâzîlerin söz konusu meselelerde Ehl-i Sünnetle aynı çizgide oldukları görülmüştür. Ayrıca söz konusu meselelerde varid olan hadislerin Kur'ân'a ters düştüğü gerekçesiyle terk edildiği iddiası, mezhebin benimsediği Kur'ân'a arz yönteminin kapsamı dışındadır. Çünkü İbâzîler, ümmet tarafından kabul görmüş bu konulardaki hadisleri, Kur'ân'a arz yöntemi kapsamında değerlendirmemişlerdir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Âlûsî, Şehâbeddin Mahmud. Rûhu'l-me'ânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-seb'î'l-mesânî. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, ts.
- Amidî, Ebû'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed el-. el-İhkâm fi-usûli'l-ahkâm. thk. Abdurrazak Affî. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Sami'î, 2003.
- Ammî, Muhammed b. Musa vd. Mu'cemu a'lâmi'l-İbâziyye. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1421/2000.
- Arı, Abdüsselam. "Vasiyet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/252-255. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed. el-Fark beyne'l-fırah. thk. Muhammed Osman Huşt. Kahire: Mektebetu İbn Sina, 1409.
- Bağdâdî, Ebû Mansur Abdulkahir b. Tahir b. Muhammed. Usûlü'd-dîn. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423.
- Bardakoğlu, Ali. "Hırsızlık". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 17/384-396. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Belhî, Ebû'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmud el-. Kitabü'l-Makâlât ve ma'ahu 'uyunu'l-mesâil ve'l-cevâbât. thk. Hüseyin Hansu vd. İstanbul: Kuramer, 1439.
- Bezzâvî, Nâsirüddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed. Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418.
- Boynukalın, Ertuğrul. "Usûlü Fıkhî'l-İbaziyye Me'alimun ve Mesadirun". Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 61 (2021), 55-92.
- Cabir b. Zeyd. Resâilu Cabir b. Zeyd. thk. Amr Halife Nâmî. Libya: Dâru'd-Da've, ts.
- Cennâvenî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. el-Hayr b. Ebi'l-Hayr. Kitabü'n-Nikâh. Saltanatu Uman: Matba'atu'n-Nehde, 1396/1976.
- Çalışkan, İbrahim - Tan, Oğuzhan. İslam Hukuku. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2012.
- Debûz, Muhammed Ali. Tarihü'l-mağribi'l-kebir. b.y.: Müessesetu Tawalt-Sakâfiyye, ts.
- Demirci, Muhsin. "Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu". M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 18 (2000), 101-119.
- Dercîni, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Saîd. Tabakâtü'l-meşâih bi'l-mağrib. thk. İbrahim Tallây. b.y. y.y., 1394/1974.
- Dönmez, M. İsmail. "İbâdî Mezhebinin Usûlü'l-Fıkıh Kaynakları". Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Ebû Ammâr, Abdulkâfi. Ârâu'l-Havâric el-kelebiyye el-mucez. thk. Ammâr Tâlibî. 2 Cilt. Cezayir: y.y, 2013.
- Ebû Ğânim, Bişir b. Ğânim. el-Müdevvenetu'l-kübrâ. thk. Mustafa Salih Bâcû. Saltanatu Uman, Maskat: Vizâretu't-Turâsî ve's-Sekâfe, 1428/2007.
- Ebû Hafs, Amr b. Cumey' vd. Mukaddimetu't-tevhîd ve şurûhuhâ. thk. İbrahim el-Cezâirî Etfeyyîş. Londın: Dâru'l-Hikme, 2. Basım, 1436/2016.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf. el-Bahru'l-muhît. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Ebû Zehra, Muhammed. Târihü'l-mezâhibi'l-İslâmiyye. çev. Sibğatullah Kaya. Ankara: Anka Yayıncılık, ts.
- Eğberî, İsmail b. Salih b. Ahmed. el-Medhal ilâ fıkhî'l-İbâziyye. Saltanatu Uman: Mektebetu'd-Dâmirî, 1434/2013.
- Emin, Ahmed. Fecrû'l-İslâm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 10. Basım, 1969.
- Erdoğan, Mehmet. Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-. Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve ihtilâfû'l-musallîn. thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1411/1990.
- Eşit, Davut. "Şâfi'î Fıkıh Usûlünün İbâdî Fıkıh Usûlüne Etkisi: Haffâf ve Melşûfî Örneği". Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1321351>

- Ettafeyyîş, Muhammed b. Yusuf. Şâmilü'l-asıl ve'l-fer'. thk. İbrahim el-Cezâirî Ettafeyyîş. Mısır: el-Matba'atu's-Selefiyye, 1348.
- Göksün, Ahmed Faruk. "İbâdî Fıkhnın Tarihsel Gelişimi (Umman Örneği)". İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Habîb, Rebî' b. el-Câmi'ü's-sâhîh musnedu'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî. Saltanatu Uman: Vezaretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'd-Diniyye, 1432.
- Hacî, Abdullah b. Halîfe. el-Mezhebü'l-İbâziyye. Saltanatu Uman, Maskat: Mektebetu'l-Enfâl, 1439/20018.
- Hadremî, Ebû İshak İbrahim b. Abdullah. Kitabü'd-Delâil ve'l-hicec. Saltanatu Uman-Maskat: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 1433/2012.
- Halîfî, Ahmed b. Hamd. el-Hakikatu'd-dâmiğa. Maskat-Saltanatu Uman: Mektebetu Maskat, 1436/2015.
- İbn Bereke, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Behlevî el-Umanî. Kitabü'l-Câmi'. thk. İsa Yahya Bârûnî. 2 Cilt. Saltanatu Uman, 1428/2007.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî. et-Teshîl li 'ulûmî't-Tenzîl. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. el-Fasl. thk. Muhammed İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 2. Basım, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said. Merâtibü'l-icmâ. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1419/1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim. Te'vîlu muhtelifi'l-hadis. thk. Ebû Usame Selim Hilâlî. Riyad: Dâru İbni'l-Kayyim, 2. Basım, 1430.
- İbnü'l Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid es-Sivâsî - Abdurrezzak Galib el-Mehdî. Fethü'l-kadîr şerhü'l-Hidâye. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- İzkevî, Ebû Câbir Muhammed b. Ca'fer. el-Câmi' li İbn Ca'fer. thk. Cebir Mahmud. 10 Cilt. Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 3., 1439/2018.
- Kağanarslan, Yusuf. "İbâziyye'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı". Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2024.
- Kur'ân Yolu Meâlî. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2016.
- Kindî, Ebû Bekr Ahmed b. Abdullah b. Musa. el-Musanef. thk. Mustafa Salih Bâcû. 24 Cilt. Saltanatu Uman: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'd-Diniyye, 1437/2016.
- Komiyon. Dâiretü'l-ma'ârifü'l-İslâmiyye. Mısır: Merkezü's-Şârîka li'l-İbdâ'î'l-Fıkrî, 1417/1998.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1467/2006.
- Melşûtî, Tîbğûrîn b. İsa b. Davud. Kitabü'l-Edille ve'l-beyân. thk. Hacı Süleyman b. İbrahim Bâbzîz Vercelânî. Maskat: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 1430/2009.
- Mergînânî, Burhaneddîn Ali b. Ebî Bekr. el-Hidâye şerhu bidâyeti'l-mübtedî (Şerhu Fethü'l-kadîr ile beraber). 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Muammer, Ali Yahya. el-İbâziyye mezhebün İslâmiyyün mu'tedil. Londın: Dâru'l-Hikme, ts.
- Nefûsî, Ebû Hafs 'Amrûs b. Feth. Usûlü'd-deynûneti's-sâfiye. thk. Hacı Ahmed Hemûkrûm. Maskat: Vizâretü't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1420/1999.
- Nisâbü'rî, Nizâmeddîn. Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-Furkân. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- Orum, Fatih. "Klasik Fıkıh Kaynaklarındaki Kıyas Anlayışının Kur'an Açısından Değerlendirilmesi (Zahirü'r-Rivâye Örneği)". İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Ölmez, Sadî. "Geçmişten Günümüze İbâzî Fıkhnına Yöneltilen Bazı Eleştiriler ve Cevapları". Ekonomi ve Sosyal 6/11 (2019), 20-32.
- Ölmez, Sadî. "İbâziyye Mezhebinin Fıkıhtaki Farklı Görüşleri". Van: Van Yüzüncü Yıl Üniver-

- sitesi Sosya Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2021.
- Ölmez, Sadi. İbâzi Fıkhı Dört Mezheple Mukayese (İbâdât). ed. Orhan Ateş. Ankara: Astana Yayınları, 2022.
- Rahîlî, Muhammed b. Mahbûb. Ebvâb min sünne muhtasar. thk. Hacı Süleyman b. İbrahim Bâbzîz Vercelânî. Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turasi ve's-Sekâfe, 1430/2009.
- Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. Tefsiru'l-Fahri'r-Râzî. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî. el-Câmi'ü's-sâhîh müsnedü'l-İmam Rebî' b. Habîb el-Ferâhidî. Saltanatu Uman: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûnu'd-Diniyye, 1432/2011.
- Sâlimî, Nureddin Abdullah b. Hümejd. Şerhu'l-Câmi'i's-sahîh müsnedü'l-İmam Rebî' b. Habîb. Saltanatu Uman: Mektebetu Maskat, 1440/2019.
- Seyyâbî, Salim b. Hammûd b. Şâmîs es-Semâilî. Esdakü'l-menâhic fi temyîzi'l-İbâdiyye mine'l-Havâric. thk. Seyide İsmail Kâşif. Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turâsi'l-Kavmî, 1979.
- Sezgin, Fuat. Târihu't-turâsi'l-Arabî. çev. Mahmud Fehmî Hicâzî. Suudi Arabitan: Vizâretü't-Talimi'l-Âlf, 1403/1983.
- Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim. el-Milel ve'n-nihel. thk. Muhammed Abdulkadir Fâdilî. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1425.
- Şemmâhî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Said Abdulvahid. Kitabu'l-İdâh. 4 Cilt. Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turâsi ve's-Sekâfe, 6. Basım, 1439/2018.
- Şemmâhî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Said Abdulvahid. Kitabu's-Siyer. thk. Seyyâbî. 2 Cilt. Maskat: Vizâretü't-Turâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 1407/1987.
- Şener, Abdulkadir. Kıyas İstihsan İstislah. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1974.
- Vercelânî, Ebû Yakub Yusuf b. İbrahim. el-Adl ve'l-insâf fi usûli'l-fikhi ve'l-ihtilâf. 3 Cilt. Saltanatu Uman: Vizâretü't-Turâsi'l-Kavmî, 1404/1984.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit. İslâm Hukukuna Giriş. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 15. Basım, 2017.
- Zekvân, Sâlim b. es-Sîre. çev. Harun Yıldız. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Zuhaylî, Vehbe. el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu. Dımaşk: Dâru'l-Fkr, 2. Basım, 1405/1975.